

Dr. Jure Ramšak, *(Samo)upravljanje intelekta. Društvena kritika u kasnosocijalističkoj Sloveniji*, UMHIS, Sarajevo, 2022., 267 str.

Javna kritika predstavlja izazov strukturama društvene i političke moći. Kao takva ona je intelektualna djelatnost putem koje se nastoji uticati na dinamiku društvenog razvoja i preobražaja. Može biti izricana sa različitih idejnih pozicija i u skladu s tim se mjeri i njen humanistički, civilizacijski domet. Što je izazov koji kritičar postavlja centrima moći jači to je snažniji i pokušaj njegove difamacije, diskreditacije, stigmatizacije. Glasna i dosljedna intelektualna kritika ojačava civilno društvo, zapravo društvo naspram represivnog aparata moderne birokratske države koja od građanina u suštini zahtijeva disciplinu i poslušnost. Breme intelektualne kritike uglavnom snose najobrazovaniji, *misleći* članovi društva, koji suprotstavljajući se oficijelnom *režimu istine* svjesno ugrožavaju svoje privilegirane društvene pozicije i izlaze iz zone komfora. Pretvaranje idejnog sistema, putem kojeg se politička elita legitimira, u ideološki, tj. razmimoilaženje idejno anticipirane i društvene stvarnosti, normativnog okvira i nametnute društvene prakse, što političke elite redovno vodi u dogmatizam i pojačanu represiju, potrebu za jačom ideologizacijom društva, najčešći je povod za kritiku.

O svemu navedenom, dajući doprinos intelektualnoj historiji, te obrađujući konkretan povijesni, državni, društveni i politički primjer, piše dr. Jure Ramšak, naučni saradnik na Institutu za povijesne studije u Kopru, u svojoj knjizi *(Samo)upravljanje intelekta. Društvena kritika u kasnosocijalističkoj Sloveniji* koju je 2022. godine prevelo i publiciralo Udruženje za modernu historiju u Sarajevu (UMHIS).

Autor je svoju historiografsku rekonstrukciju, kako u uvodu napominje, gradio na temelju građe Službe državne bezbjednosti, fonda Centralnog komiteta Saveza komunista Slovenije, fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda, Predsjedništva Socijalističke republike Slovenije, Marksističkog centra pri Centralnom komitetu Saveza komunista Slovenije, materijala Komisije Socijalističke republike Slovenije za odnose s vjerskim zajednicama, Koordinacionog odbora za uređenje odnosa između Crkve i samoupravnog društva, građe Predsjednika Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda, tekstova u *Komunistu* i dr. brojnim časopisima, te na temelju fonda Radija Slobodna Evropa. Sve navedeno knjizi daje impresivnu izvornu utemeljenost.

Monografija Jure Ramšaka usmjerena je, dakle, na prikaz društvene kritike koja se, sa različitih idejnih pozicija, na temelju čega je napravljena i njena klasifikacija, te strukturiran i podijeljen tekst, izricala u kontekstu jugoslovenskog idejno-političkog sistema „zarobljenog između sila liberalizacije i konzervativizma“, „monizma“ i „pluralizma“, zapravo, konkretnije, u javnom, političkom prostoru socijalističke Slovenije u deceniji nakon obračuna jugoslovenskog vrha i republičkih partijskih struktura sa liberalizmom. Taj period koji je u istraživačkom fokusu autora, od 29. sjednice CK SK Slovenije, održane 4.11.1972., na kojoj je došlo do sloma liberala sa „tehnokratom“ Stanetom Kavčičem na čelu, pa do 1980, obilježen je pokušajem intenzivne i totalne ideologizacije društva. To je vrijeme, kako autor tvrdi, u kojem se „socijalistička norma probila u sve pore društvenog života“.

Pa ipak, uprkos nastojanju političke i partijske elite da društvu putem svojih institucionalnih mehanizama/ideoloških aparata nametne marksistički svjetonazor i idejni monizam, javni i politički prostor Slovenije u pomenutoj deceniji je, po mom mišljenju, utemeljenom na onom u knjizi prikazanom, bio intelektualno razvijen, živopisan i dinamičan, pogotovo u usporedbi sa drugim jugoslovenskim republikama. Društvenu kritiku političkom/državnom/republičkom, partijskom vrhu Jugoslavije i Slovenije, tj. tehnokratsko/birokratskom (supra)društvenom sloju, kao vodećem, 1970-ih je upućivao visokoobrazovani sloj društva, članovi akademske zajednice, gotovo isključivo muškarci, univerzitetski profesori, publicisti, književnici, sociolozi, ekonomisti, pravnici, psiholozi, teolozi, kao i studenti. Njihovo oponiranje režimu autor je u uvodu monografije – nakon prikaza teorijskih klasifikacija i imenovanja različitih tipova i vrsta suprotstavljanja zvaničnoj politici socijalističkih režima kao dijelu povijesti stvaranja autonomnih struktura civilnog društva – odlučio definirati pojmovima *oprečnost* i *protivrječnost*. Velikim dijelom i zbog toga što su društveni kritičari u Sloveniji 1970-ih participirali u kulturnoj hegemoniji u javnom, političkom prostoru te republike.

U uvodu knjige autor nas, također, upoznaje, i sa principom demokratskog centralizma kao legitimacijskom ideološkom osnovom koju je Partija koristila za obračun sa kritičarima, te znatan dio prostora posvećuje i teorijskim konceptima kojima se definira specifična priroda socijalističkog režima u Jugoslaviji i Sloveniji u odnosu na Istočni blok. U pristupu zapadnim teorijskim konceptima koji se referiraju na jugoslavenski socijalizam pokazuje znanstveni oprez i svijest da i u doba hladnoratovske blokovske podjele, i u postsocijalističkom dobu u kojem se apostrofira značaj disidentstva, imaju ideološku osnovu.

U glavnom dijelu knjige autor se usredsređuje na prikaz intelektualnih grupa i na sadržinu njihove, javne ili tajne/privatne, kritike upućivane političkim i partijskim strukturama Slovenije od 1972. do 1980. godine.

Prvu prikazanu grupu kritičara čini tzv. *kritička generacija*, *anarholiberali* čiji je najupečatljiviji reprezent Dušan Pirjevec, u to vrijeme profesor na Odjelenju za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Ljubljani, te, kako autor napominje, „središnja ikona avangardne kulturne kritike“ koji je djelovao inspiriran nihilizmom kao idejnim pravcem i filozofijom Martina Heideggera. Pored njega, u tu generaciju spadaju i Taras Kermanuer, Marijan Kramberger, sociolog Veljko Rus, pravnik France Bučar, psiholog Vladimir Arzenšek.

Za ovu grupu karakteristično je to da su apsolutizirali vrijednost tehnološkog razvoja, dosljedne modernizacije i razvoja obrazovanja. Pledirali su za to da se kultura, kao stvaralački prostor oslobodi svih nacionalnih, tradicionalističkih, ideoloških mjerila i kriterija. Kritiku su upućivali zbog nedosljedne sprovedbe koncepta i principa samoupravljačkog društva koje se, kako napominju, nikad nije oslobodilo etatističkog i ideološkog upliva, niti je radničko samoupravljanje uistinu zaživjelo. Štaviše, sve društvene organizacije koje je Partija uspostavljala u procesu implementacije samoupravljačkog koncepta bile su zapravo produžena ruka njenog djelovanja i nadzora na društvom. Kritikovan je i proces masovne, intenzivne ideologizacije društva koja je uslijedila nakon obračuna sa liberalima i kojom su se umjetnost, kultura, obrazovanje, mediji, izdavačka djelatnost nastojali staviti pod strogu partijsku i ideološku kontrolu a sloboda mišljenja, čak i onih koja su dolazila sa marksističkih pozicija, ograničiti jer su uzdrmaovala legitimitet partijske vlasti i njen „režim istine“ kojeg je stvarnost demantovala i sa kojim se razilazila.

Krajem 1960-ih u Jugoslaviji jača tzv. nova *ljevica* okupljena oko časopisa Praxis i Korčulanske ljetne škole a nadahnuta idejama njemačko-američkog filozofa Herbert Marcuse-a koji je redefinirao revolucionarne ciljeve ljevice u skladu sa novim izazovima koje je pružalo materijalno izobilje i potrošački standard zapadnih kapitalističkih društava te koji su se fokusirali na *bunt protiv izobilja*, opiranje mehanizmima kapitalističkog sustava, robnom fetišizmu i *društvu spektakla*. Studenti su druga društvena grupa, koja nadahnuta ovim idejama a okupljena u akcijskim odborima Saveza studenata Ljubljanskog univerziteta i oko lista *Tribuna* upućuje kritiku Partiji i političkoj vlasti Jugoslavije. Zbog neprincipijelne spoljne politike koja je izdala princip radničkog internacionalizma, zbog nacionalizma, robnog fetišizma, otuđenja Partije, produbljivanja socijalnih razlika u društvu, odlaska radnika na rad u kapitalističke zemlje Zapada.

Tokom 1970-ih javljaju se u socijalističkoj Sloveniji i prve naznake buržoasko-demokratske i nacionalne kritike režima koju je obilježio pokušaj povijesnog revizionizma i koja je za cilj imala vraćanje Slovenije u srednjoevropski ekonomski i kulturni prostor, dokidanje eksploatacije slovenačke nacije, te obnovu kršćanske etike, kao temelja evropske civilizacije, u slovenačkom javnom prostoru. Centralna ličnost grupe koja je izricala kritiku sa tih idejnih pozicija bio je „nekadašnji vodeći član partizanskog pokreta“, književnik i teolog Edvard Kocbek oko kojeg su se 1970-ih okupljali progresivno usmjereni teolozi i svećenici, stariji kršćanski socijalisti, mlađi intelektualci i pisci, publicistice, poput Borisa Pahora, Alojza Rebule, Franca Miklavčiča, Drage Jančara. Njihova medijska platforma bio je časopis *Prostor in čas* po kojem su, posprdno, u kritici njihovog djelovanja od strane Jože Javorškega, nazvani *pičevcima*. Najznačajniji tekstovi ove grupe objavljeni su u tršćanskom *Zalivu* i idrijskoj *Kaplji*.

U svojoj kritici oni su se fokusirali na „otkrivanje prešućenih poglavlja slovenačke (...) poslijeratne historije komunističkog preuzimanja vlasti“, tj. na protjerivanje ideoloških suparnika koji su se bok uz bok sa komunistima borili u okviru Osvobodilne fronte Slovenije, te na montirane sudske postupke 1947-49. (Dachau) tokom kojih je, zbog optužbi za saradnju sa Gestapom, osuđeno dosta komunista, kao i na poslijeratne komunističke masakre domobrana i drugih protivnika revolucionarne vlasti. „Konzervativno-autoritarna i liberalno-demokratska“ idejna platforma sa koje su nastupali najjezgrovitije je sažeta u *Tezama za ustav ujedinjene Slovenije kao samostalne države*.

Partija i politička tijela socijalističke Slovenije su početkom 1970-ih odbacila koncept „idejno neutralne škole“ i, u skladu sa intencijom dosljedne ideologizacije društva, izrazili uklon ka „socijalistički angažovanoj školi“ koja bi omogućila odgoj i obrazovanje u skladu sa „naučnim pogledom na svijet“, tj. u skladu sa principima dijalektičkog materijalizma. Navedeno je bilo povodom pokretanja polemike od strane visoko pozicioniranog svećenstva u hijerarhiji republičke Katoličke crkve koje je plediralo za „svjetonazorski neutralne škole“. U fokusu ove debate našao se društveni podmladak, djeca, te borba suprotstavljenih ideoloških struktura moći za ideološko socijaliziranje podaničkih duša u povoju. Uopće, slovenački teolozi su u svojoj kritici upućivali na nedosljednu realizaciju normativno zagarantovane ravnopravnosti vjernika u socijalističkom društvu, te na fosirano ideologiziranje obrazovnog sustava i društva unutar kojeg se nametao ateizam kao svjetonazor što je, po kritičarima, također predstavljalo vrstu klerikalizma.

Osim prikaza sadržaja kritike, autor u knjizi paralelno opisuje i institucionalne mehanizme, te normativne okvire koje Partija pojačano uspostavlja u procesu ideologizacije slovenačkog društva 1972-1980. kao odgovor na kritiku i kroz koje nastoji obuhvatiti njegove ključne segmente i uskladiti ih sa marksističkim principom na način kako ga je ona tumačila (npr. Zakon o visokom školstvu 1975, osnivanje Marksističkog centra pri CK SKS 1972, transformacija Saveza studenata u Savez socijalističke omladine. itd.), ali također prikazuje i alternativne forme organiziranja od strane kritičara režima (studentski *Pokret 13. novembar*). Uz sve navedeno, još u uvodu, a i u glavnom tekstu pokazuje koliko je položaj Jugoslavije kao države-disidenta uvjetovao pragmatizam u ponašanju njenog partijskog i političkog vrha prema unutarnjem *Drugom*, kritičaru, i koliko je kritičara zapravo poticao međunarodni kontekst (od teorijskih nadahnuća, npr. pomenutih ideja Herberta Marcuse-a, do apostrofiranja pitanja ljudskih prava u oficijelnom diskursu međunarodne zajednice, te čehoslovačke *Povelje 77*, ili dolaska Ivana Pavla II na mjesto pape). Naposljetku, autor se fokusira i na sadržinu partijskog odgovora na kritiku, redovno obilježenog ideološki šematiziranim stigmatskim kategorizacijama koje su za cilj imale diskvalifikaciju, tj. na odgovor na kritiku onog dijela marksističke inteligencije koji je pristajao uz i branio oficijelni „režim istine“, te na sankcije koje su snosili kritičari nakon što su odlučno iskoračivali iz svoje zone komfora (premještanje sa fakulteta na Institute, otkazi, montirana suđenja, kazne zatvora). U vezi s tim u veoma važan dio povijesti koji se posredno nameće čitaocu ove knjige spada i onaj „intelektualizam“ ispoljen kroz studentske trojke, denunciranje, učešće u kolektivnoj osudi kritičara, itd.

Sve u svemu, analizama produbljeni sadržaj ove knjige čitatelja neprestano tjera na razmišljanje i poređenja sa današnjim postsocijalističkim i kvazidemokratskim društvima i idejno-političkim strukturama moći, kao i o stanju i snazi refleksije intelektualne kritike u njima. Ono što mogu uputiti kao malu zamjerku autoru jeste da je svoju temu obrađivao vrlo introspektivno, uronjen u slovenački društveno-politički kontekst koji se u nekim svojim pojavnim aspektima za autora podrazumijeva dok bi za čitaoca „sa strane“ zahtijevao neko dodatno pojašnjenje, baš kao i filozofski i dr. znanstveni humanistički koncepti koji su činili polaznu idejnu osnovu za društvene kritičare ove knjige.

Izdavača treba pohvaliti za odabir, tj. prepoznavanje vrijednosti i publiciranje ove monografije, čijem minucioznijem prijevodu, s obzirom na specifičnost štiva, kao i tehničkom uređenju teksta je ipak mogla biti posvećena mnogo veća pažnja.

Dr. Sabina Veladžić